

УДК 811.161.2:2]81'373.7»19/20»

КУЗА Анжела – кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарної освіти, Львівський національний університет природокористування, вул. Володимира Великого, 1, Дубляни, Львівська обл., 80381, Україна (anzhela.kuza@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3937-6449>

DOI <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.3>

Бібліографічний опис статті: Куза, А. (2022). Українська релігійна фразеологія в лексикографічних працях кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 52, 23–30, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.3>

УКРАЇНСЬКА РЕЛІГІЙНА ФРАЗЕОЛОГІЯ В ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ПРАЦЯХ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті охарактеризовано релігійну фразеологію, яка увійшла до українських лексикографічних праць кінця ХХ – початку ХХІ століття. Відзначено, що українським фразеографам посттоталітарної доби вдалось відновити давні традиції щодо дослідження та фіксації у словниках релігійних фразеологізмів на противагу радянському тоталітарному періоду, коли науковці на догоду панівній ідеології намагались створити псевдонауковими методами ілюзію відсутності цих мовних засобів в історії української культури та живому мовленні українців. Особливої актуальності набули дослідження релігійної фразеології в час російсько-української війни, що максимально пришвидшила процеси дерусифікації та дерадянізації нашого суспільства, які своєю чергою постали на фундаменті, вибудованому українськими інтелектуалами, зокрема в царині подолання стереотипів тоталітарної та постколоніальної доби. На основі детального аналізу низки лексикографічних праць означеного періоду з'ясовано, що зросла частотність фіксації українських релігійних фразеологізмів як у загальномовних, так і фразеологічних словниках, а українські мовознавці виробили сучасні науково обґрунтовані способи опрацювання та фіксації цих мовних одиниць, що відображає світоглядні тенденції носіїв мови.

Якщо в одинадцятитомному «Словнику української мови» було зафіксовано лише 50 фразеологічних одиниць із словами Бог, Божий, то вже у «Фразеологічному словнику української мови» у двох томах – їх понад 80, у лексикографічній праці «Фразеологія перекладів Миколи Лукаша» – майже 140, у двадцятитомному «Словнику української мови» – понад 200 (з урахуванням усіх варіантів). У передмові до двадцятитомного «Словника української мови» зазначено, що однією з засад його формування є максимально повне представлення лексики та фразеології Святого Письма; окрім того, у новому словнику задекларовано використання понад 1000 одиниць ілюстративного матеріалу з текстів Біблії.

Ключові слова: українська релігійна фразеологія, фразеологізми, релігійні фразеологічні одиниці, лексикографічні праці.

KUZA Anzhela – PhD in Philology, Associate Professor, Department of Humanitarian Education, Lviv National University of Nature Management, 1 V. Velykoho str., Dublyany, Lviv region, 80381, Ukraine (anzhela.kuza@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3937-6449>

DOI <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.3>

To cite this article: Kuza, A. (2022). Ukrainian religious phraseology in lexicographic works of the end of the 20th – beginning of the 21st century. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia»* –

Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 52, 23–30, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.3> [in Ukrainian].

UKRAINIAN RELIGIOUS PHRASEOLOGY IN LEXICOGRAPHIC WORKS OF THE END OF THE 20TH – BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

The article describes the religious phraseology that was included in the Ukrainian lexicographic works of the late 20th - early 21st centuries. It is noted that the Ukrainian phraseologists of the post-totalitarian era managed to restore the ancient traditions of researching and recording religious phraseology in dictionaries, in contrast to the Soviet totalitarian period, when scientists, in favor of the ruling ideology, tried to create the illusion of the absence of these linguistic means in the history of Ukrainian culture and the living speech of Ukrainians using pseudo-scientific methods. The study of religious phraseology gained special relevance during the Russian-Ukrainian war, which accelerated the processes of de-Russification and de-Sovietization of our society as much as possible, which in turn appeared on the foundation constructed by Ukrainian intellectuals, particularly in the area of overcoming stereotypes of the totalitarian and post-colonial era. On the basis of a detailed analysis of a number of lexicographic works of the specified period, it has been found that the frequency of recording Ukrainian religious phraseology in both general language and phraseological dictionaries has increased, and Ukrainian linguists have developed modern, scientifically based methods of processing and recording these linguistic units, which reflects the worldview trends of native speakers.

If in the eleven-volume «Dictionary of the Ukrainian Language» only 50 phraseological units with the words God, God were recorded, then already in the «Phraseological Dictionary of the Ukrainian Language» in two volumes there are more than 80 of them, in the lexicographic work «Phraseology of Mykola Lukash's Translations» – almost 140, in the twenty-volume «Dictionary of the Ukrainian Language» – more than 200 (including all variants). The preface to the twenty-volume «Dictionary of the Ukrainian Language» states that one of the foundations of its formation is the most complete presentation of the vocabulary and phraseology of the Holy Scriptures, in addition, the new dictionary declares the use of more than 1,000 units of illustrative material from the texts of the Bible.

Key words: *Ukrainian religious phraseology, phraseological units, religious phraseological units, lexicographic works.*

Постановка проблеми. У науковій парадигмі лінгвістичних досліджень кінця ХХ – початку ХХІ ст. століття вагоме місце посідає когнітивна лінгвістика, зорієнтована на проблему комунікації та розуміння, пов'язана з вивченням процесів пізнання та фіксацією його результатів засобами мови, що накладає свій відбиток на дослідження української фразеології в цілому та її місця в лексикографічних працях зокрема.

Лексикографія є тією важливою складовою частиною мовознавства, яка не тільки відбиває історію мови, а й свідчить про культурний рівень народу в різні періоди його історії. Українські фразеологізми, у яких сконденсовано великий життєвий досвід, спостережливості, мудру оцінку життєвих ситуацій, людської природи, здавна привертати увагу шанувальників слова, їх дослідження та фіксація – давня наша традиція. Однак цей природний процес був перерваний у радянський

тоталітарний період, коли науковці на догоду панівній ідеології намагались створити псевдонауковими методами ілюзію відсутності цих мовних засобів в історії української культури та живому мовленні українців. Свідомо переробляли фразеологізми, викидаючи з них релігійні слова, зокрема *Бог* та *Божий*, що звужувало їхню семантику; загальнономвні та фразеологічні словники фіксували незначну кількість релігійних фразеологічних одиниць (РФО), окрім того, укладачі словників активно використовували стилістичні маркери щодо релігійних фразем, як-от: *книжний, застарілий* тощо, які обмежували функціонування цих одиниць у мові; не сприяла об'єктивному опрацюванню релігійної фраземіки й правописна практика, яка узвичаювала написання слова *Бог* та релігійних свят з малої літери.

Відновити перервану традицію в дослідженні мовних одиниць, пов'язаних із релігією та релігійністю як виявом світогляду

в життєдіяльності народу чи окремої особи, вдалось ученим посттоталітарної доби, які розглядають мову як духовне явище. Сучасні дослідження національно-духовної специфіки мови в руслі когнітивної лінгвістики та антропоцентричного принципу розгляду мовних явищ щодо людського фактора у мові та фактора мови у людині актуалізують вивчення релігійної фразеології, яка є репрезентантом ціннісних орієнтацій носіїв мови, сформованих на ґрунті релігійних переконань. Особливої актуальності ці дослідження набувають у час російсько-української війни, яка максимально пришвидшила процеси дерусифікації та дерадянзації нашого суспільства, які постали, своєю чергою, на фундаменті, вибудованому українськими інтелектуалами, зокрема у царині подолання стереотипів тоталітарної та постколоніальної доби.

Аналіз досліджень. Сучасні українські мовознавці все частіше об'єктом своїх наукових зацікавлень обирають вербальні засоби релігійного змісту. Так, окремі аспекти релігійних стійких словосполучень упродовж останніх років вивчали Н. Бабич, А. Коваль, П. Мацьків, О. Набока, О. Сімович, М. Скаб, М. Скаб та інші. Як показав аналіз праць з української фразеології, сучасні мовознавці використовують різні терміни щодо стійких виразів релігійного змісту: «крилаті вислови біблійного походження» (Коваль, 2001), «біблійні фразеологізми» (Скаб, Скаб, 2012), «фразеологізми з компонентом Бог» (Бабич, 2012); (Мацьків, 2007), «фразеологізми з релігійним компонентом» (Скаб, 2011), «фраземи біблійного походження» (Колоїз, Бакум, 2001) та ін. Спробу розмежувати терміни «біблійна лексика», «біблійна фразеологія», «релігійна лексика» та «релігійна фразеологія» здійснила Н. Піддубна (Піддубна, 2018, с. 50–56). Важливими для нашого дослідження є міркування, висловлені Н. Бабич (2011) у статті «Способи реєстрації і тлумачення фразеологізмів в історичній та сучасній фразеології». Окремо слід відзначити дослідження М. Скаб, де охарактеризовано значне зростання фіксації в українських лексикографічних працях фразеологізмів із релігійним компонентом: якщо в «Словнику українських ідіом» Г. Удовиченка (1968) уміщено всього 4 фразеологізми зі словами *Бог*, *Божий*, то в його ж двотомному

словнику (1984) їх уже 24, у «Словнику фразеологізмів української мови» – 175, у першому томі 20-томного Словника української мови їх 170 (Скаб, 2011, с. 109).

Узагальнюючи різні підходи до вивчення фразеології, вважаємо, що не втрачає актуальності дослідження цих мовних засобів та способів їхньої фіксації в сучасних лексикографічних працях в контексті поняттєвого поля терміна «релігійна фразеологія», який активно використовують у польській (*frazeologia religijna*) (Skorupka, 1985) та англійській (*religious phraseology*) (Hafner, 1965) мовах, тож пропонуємо увести його в активний ужиток в українському мовознавстві (Куза, 2016).

Мета статті – охарактеризувати способи опрацювання та фіксації українських релігійних фразеологізмів у лексикографічних працях кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Завдання статті. Оскільки вивчення лексикографічних праць дає чітке уявлення про те, які процеси в мові відбувалися та відбуваються та яким було і є життя і, головне, світобачення носіїв цієї мови, то дослідження релігійної фразеології в сучасних лексикографічних працях заслуговує на особливу увагу та є завданням цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Важливим досягненням української лексикографії кінця ХХ ст. стало видання першого академічного «Фразеологічного словника української мови» у двох томах (Фразеологічний, 1999), метою якого було якомога повніше відобразити загальноновживану фразеологію нашої мови та подати її детальну лексикографічну характеристику, тобто визначити форму фразеологізму, розкрити його значення, показати реальне функціонування фразеологічних одиниць, охарактеризувати їхні стилістичні особливості й проілюструвати відповідними цитатами. У першому томі цього словника подано 74 РФО з ключовим словом *Бог* та дев'ять із звертанням *Боже*. Перелік цих одиниць засвідчує їхню функціональну, семантичну та стилістичну різноманітність: *Бог знає*, *Бог з тобою*, *Бог милував*, *бачить Бог*, *Бог прийняв душу до себе*, *Бог розум одібрав*, *Бог знає що (як)*, *Богу поміч*, *Бог простить*, *Бог тобі суддя*, *хай Бог милує*, *не дай Боже*, *не доведи*, *Господи*, *Бог тобі суддя*, *Бог нам поміч*, *Бог мені свідок*, *Бог розум послав*, *Бог*

розуму не дав, з чим Бог послав, не Бог зна який (Фразеологічний, 1999, с. 36–38); *Боже благослови, Боже ти мій, Боже мій, Боже благий, Боже милостивий, Боже мій єдиний, Боже мій милий, Боже правий, Святий Боже* та ін. (Фразеологічний, 1999, с. 43). Суттєво, однак, зазначити, що ця ґрунтовна праця все ж не відобразила усього багатства української релігійної фразеології. Передусім тому, що за основу було взято фразеологізми, які пройшли “апробацію”, як зазначено в передмові до цього видання, в одинадцятитомному «Словнику української мови» та інших працях, які було видано переважно в радянський період («Російсько-український словник», 1958–1971; «Українсько-російський та російсько-український фразеологічний словник», 1978; «Крилаті вислови в українській літературній мові» А. Коваль та В. Коптілова, 1975; «Фразеологічний словник української мови» у двох томах Г. Удовиченка, 1984; «Словник фразеологічних синонімів» М. Коломійця та Є. Регушевського, 1988). Крім того, до словника не увійшли (що теж зазначено в передмові) крилаті вислови, прислів'я та приказки, усталені порівняння й складені терміни, які, на нашу думку, є важливою частиною релігійної фразеології.

Важливим продовженням праці українських лексикографів і фразеографів став вихід у світ книги А. Коваль «Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові» (2001), яка стала визначним явищем в українській лексикографії, адже в ній засвідчено вагому роль РФО в сучасній українській літературній мові. Проаналізовано понад 350 крилатих висловів біблійного походження (а також похідних від них), які, за висловом А. Коваль, на відміну від інших фразеологізмів, мають точно встановлене джерело походження – Біблію. Від часів хрещення Київської Русі вони переходили в розмовну мову, деякі навіть настільки глибоко укорінилися в ній, що її навіть тяжко уявити без них (Коваль, 2001, с. 9). Серед них упорядниці виокремила: крилаті вислови зі Старого Заповіту (*манна небесна, кари єгипетські, неопалима купина, обітована земля*), крилаті вислови з Нового Заповіту (*альфа і омега, Агнець Божий, не хлібом єдиним*) та крилаті вислови з позабіблійних усних

і писемних творів (*Агасфер, всевидящее око; радуйся, Маріє! Смертію смерть поправ!*). Особливістю книги є те, що крилаті вислови подано не в алфавітному порядку, а в такій послідовності, у якій їх ужито в Біблії. Це дає змогу читачам збагатити свої знання про Святе Письмо, про зміст і стиль кожної його частини. У цьому виданні можна почерпнути інформацію про походження, значення вислову та всі зміни, що відбулися за час побутування в українській мові. А. Коваль спершу подає тлумачення вислову в тісному взаємозв'язку з першоджерелом – Біблією, а вже потім аналізує особливості функціонування фразеологізму в українській літературній мові. У книзі подано надзвичайно багатий ілюстративний матеріал: цитати з творів І. Котляревського, Т. Шевченка, І. Франка, І. Нечуя-Левицького, Є. Плужника, О. Кониського, І. Багряного, В. Стуса, І. Світличного, О. Бердника, О. Олесья, Л. Костенко, Є. Сверстюка й багатьох інших яскраво засвідчують, що українська література ніколи не поривала зв'язку з Книгою Книг і духовно зростала, черпаючи з Біблії філософсько-світоглядні основи і мовно-виражальні засоби.

Варто відзначити лексикографічну працю «Слово Благовісті: словник-довідник фразем біблійного походження» Ж. Колоїз та З. Бакум (2001), який зафіксував значну кількість РФО. Упорядниці словника вважають, що «характерною функціональною особливістю фразем біблійного походження є насамперед образність, здатність репрезентувати християнський погляд на світ у наочно-чуттєвих уявленнях» (Колоїз, Бакум, 2001, с. 3), вони викликають у свідомості носіїв мови низку асоціацій, апелюючи до тексту Біблії. Однак, уважають авторки, «недостатнє знання конкретних умов їх виникнення призводить до того, що значення багатьох таких фразем розуміють неправильно» (Колоїз, Бакум, 2001, с. 3). Тож згадані словники допомагають усім тим, хто прагне розуміти семантику таких ФО й правильно послуговуватися ними в мовленнєвій практиці. Ж. Колоїз та З. Бакум відзначають, що частина фразем біблійного походження не безпосередньо співвідноситься з текстами Старого та Нового Заповітів, а лише створені на основі відповідних біблійних ситуацій, тому в словнику запропо-

новано функціональну класифікацію фразем біблійного походження на інгерентні, адгерентні, okazіональні та нетранслітерні різновиди (Колоїз, Бакум, 2001, с. 4).

Інгерентні фраземи повністю (семантично і структурно) співвідносяться з первинним текстом та конкретною біблійною ситуацією (Колоїз, Бакум, 2001, с. 4), наприклад: *Блага вість*, *Близький час* (Колоїз, Бакум, 2001, с. 19), *Божий дар* (Колоїз, Бакум, 2001, с. 21), *випав жереб* (Колоїз, Бакум, 2001, с. 30), *відкрити очі* (Колоїз, Бакум, 2001, с. 37). Адгерентні фраземи – це ті, які лише за структурою співвідносяться з певною біблійною ситуацією, а їхня семантика в процесі історичного розвитку зазнала певних змін. Наприклад, фразема *вбогий духом* походить із Нагірної проповіді Ісуса Христа, де він сказав «*Блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство Небесне*». Ісус так назвав людей, які усвідомлювали свою духовну залежність від Бога і покладалися на нього. Цей вираз має сучасне значення – ‘людина, яка в усьому визнає свою залежність від когось’ (Колоїз, Бакум, 2001, 26). Okazіональні – це такі фраземи, які виникли на основі інгерентних і за своїми структурно-семантичними особливостями виходять за межі первинних текстів, наприклад: *говорити різними мовами* – не розуміти одне одного (походить з історії про Вавилонське стовпотворіння) (Колоїз, Бакум, 2001, с. 49). Нетранслітерними автори словника називають ті фраземи, які повністю співвідносяться з певною біблійною ситуацією, але апелюють до старослов’янського джерела, наприклад, *глас вопіючого в пустині* (Колоїз, Бакум, 2001, с. 48). У словнику спочатку подано семантичну та функціональну характеристики фраземи, потім описано біблійну ситуацію, а далі наведено приклади з художньої літератури. Наприклад, значення вислову *відкрити очі* – ‘допомогти правильно або глибше розуміти, пізнати що-небудь’. Далі описано біблійну ситуацію, коли Ісус перед тим, як увійти до Єрусалиму, зцілив двох сліпих, які кликали про допомогу, вірячи, що він Господь. «*Тоді він доторкнувся до їхніх очей і сказав: “Нехай станеться згідно з вашою вірою!” І очі відкрилися їм*» (Колоїз, Бакум, 2001, с. 37). Приклади функціонування цього вислову дібрано

із творів О. Гончара, В. Стуса, Л. Дмитерка, Б. Романова. Загалом упорядники сформували 386 словникових статей, розміщуючи фраземи в алфавітному порядку.

Словник-довідник «Фразеологія перекладів Миколи Лукаша» (2003) став першою в історії вітчизняної лексикографії спробою якнайповніше описати індивідуально-авторські вживання фразеологічних одиниць у мові видатного українського перекладача, літературознавця та лексикографа М. Лукаша, якому судилося втілити у своїх перекладах із вісімнадцяти мов незбориме прагнення народу бути рівноправним у діалозі культур і водночас втілити у своїх творах живомовні процеси другої половини минулого століття. Замовчувана в радянські часи творчість великого митця слова повертається до української спільноти разом із свідченням активного функціонування релігійної фразеології в живому мовленні нескорених і незрусифікованих українців. Для порівняння: фразеологічний фонд перекладів Миколи Лукаша, неперевершеного майстра українського перекладу другої половини ХХ ст., містить 104 РФО з іменником *Бог* і 27 РФО з прикметником *Божий*. Наприклад: *бачить Бог*, *Бог знає скільки*, *Бог до гурту покличе* (хто-небудь помре), *Богові на хвалу* (Для прославлення Бога), *Бог свідок* (запевнення в правдивості висловленого), *на Бога* (ужито при наполегливому проханні здійснити що-небудь), *нічого Бога гнівити* (немає підстав нарікати на що-небудь), *нехай Бог боронить* (ужито для вираження категоричного заперечення чого-небудь), *здатися на Бога* (підкоритися долі), *їй же Богу святому* (як запевнення, переконання в чому-небудь), *Боже мій правий!* (вираження більшої переконливості висловленого), *Боже тебе благослови!* (благословення), *Боже ти мій Господи!* (співчуття, жаль), *Боже уховай (хрань, боронь)* та ін. (Фразеологія, 2002, с. 24–27). Активно використовував письменник прислів’я та приказки релігійного змісту: *бачить Бог із неба*, *чого кому треба; дав Бог рану, дасть і ліки; дасть Бог час, дасть і раду; дасть Бог світ, усе буде, як слід; дай же Боже, що мені гоже; усі ми під Богом ходимо; у Бога все мога; хто принизиться, той у Бога возвиситься; що Бог дасть, усе в торбу* тощо (Фразеологія, 2002, с. 30).

Вартими уваги є РФО, зафіксовані в праці «Лексикон львівський: поважно і на жарт» Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремської, Г. Дидик-Меуш (2007), яка відобразила особливості мовлення міста Львова у XIX–XX ст. Джерелами словника стали власні спостереження авторок за словниковим фондом мовців рідного міста та художня й мемуарна література авторів-львів'ян. Мовлення галицького Львова, як зазначено у вступі до Лексикона, відображено в багатьох художніх творах, серед яких, зокрема, такі, у яких події частково чи повністю розгортаються в міських мурах, а також ті, де «балак» став елементом характеристики персонажа (Лексикон, 2009, с. 33). Ілюстрації з творів І. Франка, Б. Нижанківського, З. Тарнавського та ін. у словнику доповнені прикладами живого мовлення львів'ян, які пережили лихоліття Другої світової війни та тоталітарного періоду історії й зуміли зберегти мовні особливості рідного міста. Серед них – уживання РФО, які подані у словнику з відповідними позначеннями («словосполучення та фразеологізми» або «паремії»). Зафіксовано низку ФО з компонентами-теонімами та компонентами-геортонімами: *пожалься, Боже; близько церкви, далеко від Бога; Боже найвищий!; і я би міг, те не дав мені Біг; що Бог дасть, то добре; що буде, то буде, а буде, що Бог дасть; що кому Бог дасть; як Бог допустить, той сухе дерево пустит* (Лексикон, 2009, с. 85); *ой, Ісусе солодкий; ой, Матко найсолодша* (Лексикон, 2009, с. 399); *зелене Різдво, білий Великдень* (Лексикон, 2009, с. 495); *Святий Вечір (Святий Вечір)* (Лексикон, 2009, с. 513); а також з прикметником *Божий*: *боже пошиття* (чуприна), *Божий гріб* (Плащаниця), *Божого тіла* (свято Пресвятої Євхаристії) та ін. (Лексикон, 2009, с. 86). Характерною рисою Лексикона є влучні тлумачення сталих словосполучень, фразеологізмів, прислів'їв і приказок (понад 12 тис. одиниць), наприклад: *Бог кладе драбинку: догори і в долинку* (у житті є і добре, і погане); *як Бога кохаю* (говорять на підтвердження істинності, правдивості слів) (Лексикон, 2009, с. 85). У словнику також зафіксовано фразеологізми із компонентом *хрест*: *як з хреста знятий* та *Хресна дорога* (Лексикон, 2009, с. 601). Вартими уваги є тлумачення, подані до РФО *Хресна дорога* (яку, до речі,

не фіксує «Фразеологічний словник української мови» у 2 т.): 1) дорога Ісуса Христа на Голгофу; 2) молитва-поклоніння мукам Ісуса Христа; 3) важкий, тернистий шлях (Лексикон, 2009, с. 601).

Важливим здобутком сучасної української лексикографії став 20-томний Словник української мови. У передмові зазначено, що однією з засад його формування є максимально повне представлення лексики та фразеології Святого Письма, окрім того, у ньому задекларовано використання понад 1000 одиниць ілюстративного матеріалу з текстів Біблії (Словник, 2010, с. 26). Для залучення біблійної лексики у 20-томник створено автоматизований конкорданс, який базується на цитованому тексті Біблії в перекладі І. Огієнка. Для правильного формулювання тлумачень таких важливих біблійних понять, як *віра, гріх, спасіння, покаєння, святість, праведність, закон, благодать, апостол, ангел* тощо було залучено інформацію з теологічних словників, енциклопедій, тематичних біблійних симфоній, коментарів біблійних текстів. До кожного слова релігійної семантики дібрано фразеологізми, у яких ця лексема розкриває своє значення. Зокрема, ця лексикографічна праця умістила понад сто словникових статей слів із коренем *Бог*. До словникової статті *Божий* увійшло 65 РФО (Словник, 2010, с. 581), загалом словник зафіксував понад 200 фразеологізмів зі словами *Бог* та *Божий* (з урахуванням усіх варіантів), які репрезентують народне розуміння трансцендентного, розуміння Бога та життя за його заповідями (Словник, 2010, с. 569–572). Уперше подано такі стійкі словосполучки, як *Божя (Господня, Пречиста) Мати, Божий дім, Божі діти, Божий дар, Божий (Страшний) суд, Закон Божий, Син Божий Бог (Христос) з ним, зглянься на Бога, уповати на Бога, Боже (Господи) праведний (правий), Боже (Господи) [тебе (мене, його і т. ін.)] спаси, Не дай Боже (Бог, Господи, Мати Божя)* та багато інших.

Висновки. Отже, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. значно зросла частотність фіксації РФО як у загальнономовних, так і в фразеологічних словниках. Фіксування ФО відображає світоглядні тенденції носіїв мови.

А знання релігійної фразеології, вивчати яку можна завдяки фіксації українськими лексикографами у словниках та збірниках, стає важливим чинником самоідентифікації українців як представників високої європейської культури, сформованої на основі книг Святого Письма – джерела української релігійної фразеології.

Завдання й перспективи подальших розвідок полягають в аналізі нових лексикографічних та фразеографічних праць щодо способів опрацювання та фіксації РФО, що стає важливим аспектом дослідження динаміки мови, постійного руху її найрізноманітніших одиниць під впливом як внутрішніх закономірностей, так і зовнішніх чинників.

ЛІТЕРАТУРА

- Бабич Н. Д.** Способи реєстрації і тлумачення фразеологізмів в історичній та сучасній фразеографії. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія. Ларисі Григорівні Скрипник*. Київ, 2011. С. 86–98. URL : http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/new_books/Documents/2011.pdf.
- Бабич Н.** Магія слова для всього живого : мовно-народознавчі наукові студії. Чернівці : Букрек, 2012. 384 с.
- Коваль А. П.** Спочатку було слово : Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. Київ : Либідь, 2001. 312 с.
- Колоїз Ж. В., Бакум З. П.** Слово Благовісті : Словник-довідник фразем біблійного походження. Кривий Ріг : ТОВ «Уран 2000», 2001. 200 с.
- Куза А. М.** Українська релігійна фразеологія: особливості функціонування в сучасному мовному просторі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2016. 22 с.
- Лексикон львівський: поважно і на жарт** / Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009 (Серія – Діалектологічна скриня). 672 с.
- Мацьків П. В.** Концептосфера Бог в українському мовному просторі : монографія. Київ; Дрогобич : Коло, 2007. 332 с.
- Піддубна Н. В.** Біблізми й релігійна лексика та фразеологія: спроба розмежування понять. *Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. 2018. Вип. 47. С. 50–56. URL : <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/lingvistics/article/view/486>.
- Скаб М. В.** Фразеологізми з релігійним компонентом в українських словниках. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті : теорія, практика, типологія. Ларисі Григорівні Скрипник*. Київ, 2011. С. 107–114. URL : http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/new_books/Documents/2011.pdf.
- Скаб М., Скаб М.** Біблійні фразеологізми як об'єкт мовної гри в сучасній українській літературі. *Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2012. Т. 25 (64), № 2 (1). С. 232–237. URL : http://snphilolocom.crimea.edu/arhiv/2012/uch_25_64_2/032_skab.pdf.
- Словник української мови** / гол. наук. ред. В. М. Русанівський : у 20 т. Т.1. Київ : Наукова думка, 2010. 912 с.
- Фразеологічний словник української мови** / Укладачі В. Білоноженко, В. Винник, І. Гнатюк та ін. : У 2 кн. 2-ге вид. Київ : Наукова думка, 1999. 984 с.
- Фразеологія перекладів Миколи Лукаша** : Словник-довідник / Уклали О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалу. Київ : Довіра, 2002. 735 с.
- Hafner M.** The use of religious phraseology in medieval love poetry. University of Wisconsin, 1965. 470 p. URL : https://books.google.com.ua/books/about/The_use_of_religious_phraseology_in_medi.html?id=VoyAAAAAMAAJ&redir_esc.
- Skorupka S.** Słownik frazeologiczny języka polskiego. Wstęp. Słownik frazeologiczny. T. I–II. Warszawa : Wiedza Powzeczna, 1985. T. 1. S. 5–11.

REFERENCES

- Babych, N. D.** (2011). Spособы reiestratsii i tлумachennia frazeolohizmiv v istorychnii ta suchasniі frazeohrafiі [Methods of registration and interpretation of phraseology in historical and modern phraseology]. *Ukrainska leksykohrafiia v zahalnoslovianskomu konteksti: teoriia, praktyka, typolohiia. Larysi Hryhorivni Skrypnyk – Ukrainian lexicography in the all-Slavic context: theory, practice, typology*.

- Larisa Hryhorivna Skrypnyk (pp. 86–98). Kyiv. Retrieved from http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/new_books/Documents/2011.pdf [in Ukrainian].
- Babych, N.** (2012). *Mahia slova dlia vsoho zhyvoho: movno-narodoznavchi naukovi studii [The magic of words for all living things: linguistic and ethnographic scientific studies]*. Chernivtsi: Bukrek [in Ukrainian].
- Bilozhenko, V., Vynnyk, V., Hnatiuk, I.** et al. (1999). *Frazeolohichnyi slovnyk ukraïnskoi movy – Phraseological dictionary of the Ukrainian language*. Books 1–2, Edition 2. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Hafner, M.** (1965). *The use of religious phraseology in medieval love poetry*. University of Wisconsin. Retrieved from https://books.google.com.ua/books/about/The_use_of_religious_phraseology_in_medi.html?id=VoyAAAAAMAAJ&redir_esc [in English].
- Khobzei, N., Simovych, O., Yastremska, T., Dydyk-Meush, H.** (2009). *Leksykon lvivskiy: povazhno i na zhart [Lviv lexicon: seriously and jokingly]*. Lviv: Instytut ukraïnoznavstva im. I. Krypiakievycha NAN Ukrainy (Serii – Dialektolohichna skrynia) [in Ukrainian].
- Koloiz, Zh. V., Bakum, Z. P.** (2001). *Slovo Blahovisti: Slovnyk-dovidnyk frazem bibliinoho pokhodzhennia [The Word of the Gospel: A dictionary-reference of phrases of biblical origin]*. Kryvyi Rih: TOV «Uran 2000» [in Ukrainian].
- Koval, A. P.** (2001). *Spochatku bulo slovo: Krylati vyslovy bibliinoho pokhodzhennia v ukraïnskii movi [At first there was a word: Winged sayings of biblical origin in the Ukrainian language]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Kuza, A. M.** (2016). *Ukraïnska relihiina frazeolohiia: osoblyvosti funktsionuvannia v suchasnomu movnomu prostori [Ukrainian religious phraseology: peculiarities of functioning in the modern language space]*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Lviv [in Ukrainian].
- Matskiv, P. V.** (2007). *Kontseptosfera Boh v ukraïnskomu movnomu prostori: monohrafiia [The conceptual sphere of God in the Ukrainian language space: a monograph]*. Kyiv; Drohobych: Kolo [in Ukrainian].
- Piddubna, N. V.** (2018). Bibliizmy y relihiina leksyka ta frazeolohiia: sprobа rozmezhuvannia poniat [Biblicisms and religious vocabulary and phraseology: an attempt to distinguish concepts]. *Linhvistychni doslidzhennia: Zb. nauk. prats KhNPU im. H. S. Skovorody – Linguistic studies: Collection. of science works of KhNPU named after H. S. Skovorody* (Issue 47), (pp. 50–56). Retrieved from <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/lingvistics/article/view/486> [in Ukrainian].
- Rusanivskiy, V. M.** (Ed.). (2010). *Slovnyk ukraïnskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]* (Vols. 1–20; Vol. 1). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Skab, M. V.** (2011). Frazeolohizmy z relihiinym komponentom v ukraïnskykh slovnykakh [Phraseologisms with a religious component in Ukrainian dictionaries]. *Ukraïnska leksykohrafiia v zahalnoslovianskomu konteksti : teoriia, praktyka, typolohiia. Larysi Hryhorivni Skrypnyk – Ukrainian lexicography in the all-Slavic context: theory, practice, typology. Larisa Hryhorivna Skrypnyk* (pp. 107–114). Kyiv. Retrieved from http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/new_books/Documents/2011.pdf [in Ukrainian].
- Skab, M., Skab, M.** (2012). Bibliini frazeolohizmy yak ob'iekt movnoi hry v suchasni ukraïnskii literaturi [Biblical idioms as an object of a language game in modern Ukrainian literature]. *Ucheni zapysky Tavriiskoho natsionalnogo universytetu im. V. I. Vernadskoho. Serii : Filolohiia. Sotsialni komunikatsii – Scholarly notes of the Tavri National University named after V. I. Vernadskyi. Series: Philology. Social communications, 2 (1)* (Vol. 25 (64)), (pp. 232–37). Retrieved from http://snphilolsocom.crimea.edu/arhiv/2012/uch_25_64_2/032_skab.pdf [in Ukrainian].
- Skopnenko, O. I., Tsymbaliuk, T. V.** (Comps.). (2002). *Frazeolohiia perekladiv Mykoly Lukasha: Slovnyk-dovidnyk [Phraseology of Mykola Lukash's translations: Dictionary-reference]*. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
- Skorupka, S.** (1985). Słownik frazeologiczny języka polskiego. Wstęp. [Phraseological dictionary of the Polish language. Introduction]. *Słownik frazeologiczny – Phrasebook* (Vols. 1–2; Vol. 1), (pp. 5–11). Warszawa: Wiedza Powszechna [in Polish].